

УДК 75.477

*Логінський Ярослав Володимирович,
доцент кафедри рисунку
Київського державного інституту
декоративно-прикладного мистецтва
і дизайну ім. М. Бойчука*

ЖАНРОВО-ТЕМАТИЧНИЙ СПЕКТР ЖИВОПИСУ ВАСИЛЯ ЗАБАШТИ

Мета роботи полягає в проведенні класифікації та аналізу творчості одного з найбільш авторитетних українських митців і педагогів другої пол. XX – початку XXI ст. В.І. Забашти (1918 – 2016). **Методологією** дослідження є загальнонаукові методи – мистецтвознавчий аналіз, систематизація, узагальнення досліджуваної проблеми. Основу роботи складають засадничі положення типології жанру і тематики, специфіка організації образу та типологія структури стилістичної манери. **Наукова новизна** дослідження виявляється через мистецьку інтерпретацію стилістичної манери на загальній структурі його творчості, а також на еволюції авторського формально-образного мислення. **Висновки.** Дистанціюючись від описового реалізму, художнику вдалося максимально виразно узагальнити й довести до знаковості символ української природи. Загалом формально-образна концепція Забашти стала новим явищем в українському образотворчому мистецтві періоду незалежності та в подальших роках її становлення.

Ключові слова: Василь Забашта, живопис, жанрово-видова система, художня традиція, пейзаж, натюрморт, портрет, сюжетна картина, композиція, колір, авторський творчий метод.

Логинский Ярослав Владимирович, доцент кафедры рисунка Киевского государственного института декоративно-прикладного искусства и дизайна им. М. Бойчука

Жанрово-тематический спектр живописи Василия Забашты

Цель работы заключается в проведении классификации и анализа творчества одного из самых авторитетных украинских художников и педагогов второй пол. XX – начала XXI в. В.И. Забашты (1918 – 2016). **Методологией** исследования являются общенаучные методы: искусствоведческий анализ, систематизация, обобщение исследуемой проблемы. Основу работы составляют основные положения типологии жанра и тематики, специфика организации образа и типология структуры стилистической манеры. **Научная новизна** исследования проявляется через художественную интерпретацию стилистической манеры на общей структуре его творчества, а также на эволюции авторского формально-образного мышления. **Выводы.** Дистанцируясь от описательного реализма, художнику удалось максимально выразительно обобщить и довести до знаковости символ украинской природы. В целом формально-образная концепция Забашты стала новым явлением в украинском изобразительном искусстве периода независимости и в последующих годах ее становления.

Ключевые слова: Василий Забашта, живопись, жанрово-видовая система, художественная традиция, пейзаж, натюрморт, портрет, сюжетная картина, композиция, цвет, авторский творческий метод.

Loginskiy Yaroslav, associate professor of the Drawing Department, Kiev State Institute of Decorative and Applied Art and Design named after M. Boychuk

The Genre-thematic range of paintings by Vasily Zabashty

Purpose of Article. The aim of the research is the classification and analysis of the work of one of the most influential Ukrainian artists and teachers of the second half of the XX – early XXI century,

Zabashta (1918 – 2016). Methodology. The research methodology is presented as a general scientific methods, art analysis, classification, summarization investigated problem. Basics constitute fundamental provisions typology of genre and subject, specific organizational structure, and typology of the image stylistic manners. The scientific novelty of the study is revealed through the artistic interpretation of stylistic manners on the overall structure of his work, as well as the evolution of copyright formal and imaginative thinking. Conclusions. Through the distance approach from the descriptive realism, the artist managed to compile and most definitely prove a nature of Ukrainian symbolism. General formal shape Zabashta concept has become a new phenomenon in the Ukrainian art in the period of independence and particular years of its formation.

Key words: V. Zabashta, painting, genre-species system artistic tradition, landscape, still life, portrait, picture story, composition, color, architectural creativity method.

Актуальність теми дослідження. Автор акцентує увагу на художньому аналізі робіт за жанровою класифікацією творчості художника. Ця стаття вперше простежує основні характерні особливості жанрового доробку митця впродовж всієї його творчої діяльності. Акцентується важливість жанрових спрямувань у цілісну світоглядну систему та поглиблення чуттєво-емоційного наповнення.

Аналіз досліджень і публікацій. У наукових публікаціях, які присвячені творчості В.І. Забашти, домінують фактографічні роботи з акцентом на пейзажний жанр як один з основних у загальній структурі живопису. Найбільш цінні професійні оцінки творчої методології художника представлені групою дослідників у виданні «Василь Забашта. Малярство: Альбом-каталог» (Київ, 2008) [1, 14-15]. В оцінці мистецтвознавців В. Овсійчука, Р. Яціва доробок автора розкривається з перспективи його життя, родинного середовища, а також тих засадничих морально-етичних якостей, які вирізняли його серед колег. Ім'я В.І. Забашти фігурує в наукових дослідженнях з історії українського образотворчого мистецтва другої половини ХХ століття епізодично, без розкриття важливих, на нашу думку, зіставлень з історичною епохою та творчопсихологічних чинників.

Мета дослідження полягає в проведенні класифікації та аналізу творчості одного з найбільш авторитетних українських митців і педагогів другої пол. ХХ – початку ХХІ ст. В.І. Забашти (1918 – 2016).

Виклад основного матеріалу. З початку 1990-х рр., після розпаду СРСР та від часу утворення незалежної Української держави, ідеологічна складова культури зазнала змін, а взамін цензури повернулася притаманна дорадянському часу множинність естетичних ідей і поглядів на формально-образні аспекти пошуку. Саме тоді українські мистецтвознавці почали вдивлятися в творчість тих митців, які всупереч тиску політико-адміністративної системи зуміли зберегти питомі риси української національної академічної живописної традиції. Одним з них був художник і педагог, народний художник України Василь Іванович Забашта (1918 – 2016). Як митцю, який був глибоко перейнятий долею українства в складних реаліях ХХ ст., йому було вкрай непросто зберігати духовно-ціннісний стрижень своєї індивідуальності. У той час, коли чимало його ровесників змушені були залишити рідну землю і продовжувати творити поза Батьківщиною, або ж

покоритися режиму, прославляючи його своїми творами, В. Забашта зумів відстояти право розвивати суб'єктивований погляд на народне життя в його різних проявах, відповідно трактуючи людину, предметне та природне середовище життєдіяльності.

Проживши довге і складне життя, В. Забашта залишив багату творчу спадщину, в якій закріпив свою національну поставу і розвинув жанрово-тематичну самобутність українського малярства в його історичному розвитку. Василь Забашта був свідком багатьох подій, які відбувалися в українському мистецтві. Свій життєвий і професійний шлях він детально описав в своїх спогадах («сповіді», як сформулював сам автор) «Світ очима художника» [2]. Дуже цінними свідченнями про історію свого навчання в Харківському художньому училищі, Харківському та Київському художніх інститутах, про уславлених педагогів К. Трохименка, В. Савіна, О. Шовкуненка, В. Касіяна, Г. Світлицького, Г. Меліхова В. Костецького та інших Василь Іванович Забашта означив поняття традиції фахової мистецької освіти, а через її призму й власні творчі принципи. Важливо зазначити, що, віддаючи перевагу зображальності, фігуративному малярству, композиції художника були далекими від натуралізму, копіювання навколишнього світу. Його експресивна манера письма, любов до насичених, дзвінких барв та сміливих їх зіставлень ніколи не вписувалися в ідейні засади соцреалізму, тривалий час панівної «методології» радянського образотворчого мистецтва. З іншого боку, В. Забашту ніколи не захоплювали крайнощі авангардного експерименту, формотворчість заради самої себе, пошук нетрадиційних форм виразу. Майстерно володіючи арсеналом обраних виражальних засобів, він постійно рухався до їх поглиблення, чуттєво-емоційного наповнення. Його широкий та впевнений мазок немовби й не несе безпосереднього зображення, в ньому швидше формується внутрішньо-емоційна суть зображуваного. На думку Р. Яціва, «в інтонаційному багатстві його живописної мови вгадуються імпресіоністичні та постімпресіоністичні прийоми, елементи експресіонізму, чуттєвість та елегійність метафізичного вслухання у простір. Настрої (сенси) природи кореспондуються із образом Людини в розмаїтих іпостасях – рідних (дружини та дітей), визначних сучасників, персоналій історичного минулого. Натурні портрети трансформуються в портрети-біографії, наповнюються згустками духовно-моральних і громадянських значень» [1, 14].

Василь Забашта завжди залишався вірним улюбленій тематиці. Його захоплювали портрет, пейзаж, натюрморт, сюжетна, тематична картина. При цьому митець не творив на замовлення, в угоду панівній системі та ідеологічним настановам. Любов до українського духовно-культурного ландшафту, його природи, історії, до людей, які населяють цю землю, відчувається в усіх працях художника. В сумі вони становлять велику розповідь про життєвий шлях художника, в них відчувається його національна приналежність, великий патріотизм і бажання творити для свого народу. Важливою особливістю авторської творчої доктрини В. Забашти було те, що різні живописні жанри, як і тематика

творів мали єдину ціннісно-сміслову платформу, яка й ідентифікує національну і духовно-моральну поставу визначного митця.

Виразний індивідуальний творчий характер Василя Івановича Забашти був сформований в руслі загальноєвропейської реалістичної школи. Його неспокійній сміливій творчій натурі були тісними усталені рамки та переконання радянської тоталітарної ідеології. Початок власного становлення як художника припадає на час складних етапів в перемінах історії, відчайдушне протистояння суперечливих суспільних процесів. Це часи, коли зміни несли в собі навіть радикальні наслідки безжалісного корегування в свідомості суспільства, насамперед творчої інтелігенції.

Неповторність кольорової палітри, емоційність та експресивність стилістичного виразу, пластична узагальненість творів – виокремлюють його індивідуальність. Різноманітність творчої натури художника не обмежує його в жанровому виборі. Його творчість тісно пов'язана з українською землею, історією та постатями, що її творили. Загостреність переживань та пильна увага до навколишньої дійсності сформувала його як неповторно творчу особистість з виразними національними традиціями та характером. На цих засадах і були сформовані самобутні риси особистості та індивідуальний стиль його творчої методики. З іменем Забашти тісно пов'язаний перш за все жанр пейзажу, якому художник присвятив значну частку свого творчого доробку. Його натюрморти несуть в собі закодовану символічність, писану з широкою сміливою енергією. Особливе місце посідають історичні полотна, сповнені високими моральними засадами, вираженими оригінальною мовою художньої форми мистецтва.

Одним з улюблених жанрів Василя Забашти упродовж всього життя залишався пейзаж. Головна приваблююча риса пейзажів В. Забашти є, в першу чергу, висока майстерність виконання. Художник віддає перевагу улюбленій манері, експресивності живописного мазка, характерному рельєфному накладанню густої фарби, її безконечними кольоровими і тональними градаціями. Його праці витончено настроєві, завжди здатні викликати у глядача активну емоційну реакцію. Головну роль у цьому випадку відіграє колорит, відповідна живописна гама, обрана автором неповторно, у кожному випадку спеціально для передачі певного мотиву.

У багатолітньому захопленні пейзажним жанром розкривається непересічне природне обдарування художника, його органічний ментальний зв'язок з навколишнім світом. Незважаючи на загальну високу майстерність та осягнення загальноприйнятих закономірностей відтворення плернерних мотивів, у більшості випадків пейзаж Василя Забашти засвідчує про його конкретну національну приналежність. Вона відчувається у самому процесі творення. Не випадково художник висловлює свої пріоритети в таких думках: «Живопис для мене – це живе творіння вищого рангу. Коли я пишу, то фарби мені пахнуть квітами... Упродовж всього життя шукаю кольорову гармонію, засоби які б найкраще розкривали думку, яку я вкладаю в кожную роботу. Намагаюсь передати красу, де здавалось би її немає. Мене хвилюють сильні, непересічні

особистості в історії мого народу й природи. Природа для мене то любий образ Батьківщини», – казав він [3, 84].

Пейзаж у методології творчості В. Забашти займає провідне місце. За багато десятиліть розвитку його поетично-філософської візії України в цьому жанрі відбулися деякі структурно-образні зміни, коли в мотивах краєвидів посилювалася епічна складова. Художник відчував рідну землю не просто за пасивно-споглядальними фрагментами чогось більшого, а також і за метафізичним ландшафтом, як монументальним образом України в глибинному екзистенційному вимірі.

Натюрморти – особливий розділ в малярському доробку В. Забашти. Порівняно з портретом, пейзажем та сюжетною картиною Василь Забашта значно рідше звертається до жанру натюрморту. Причиною є, мабуть, те, що емоційна, динамічна і вразлива натура художника в цьому випадку знаходить менше простору для виразу емоцій. Виконання натюрморту для митця – це швидше своєрідний відпочинок у невтомній праці, малярська вправа, підтвердження і розвиток живописної майстерності. Характерно, що звернення до жанру натюрморту стає у нього популярним дещо пізніше, у 1990-х – 2000-х роках. Характерним прикладом може служити «Натюрморт з агавою» (1992). Вертикальне розгортання композиції підкреслює сам спосіб укладу предметів – жовто-охриста рама, підрамник, високий округлий столик та стілець у куточку. При спогляданні твору виникає двояке враження. З одного боку, художник творить у натюрморті не вигадану штучну комбінацію з предметів, а їх нібито випадкове поєднання. Хоч з іншого, формального боку, композиція характеризується довершеністю, правильністю і чіткістю побудови. Натюрморт привертає увагу підкресленою декоративністю і, разом з тим, ретельною виписаністю предметів, вдалим співвідношенням основних кольорових плям.

Василь Іванович Забашта доволі часто звертався до портретного живопису, все більше розширюючи і збагачуючи засоби його вираження власними пошуками і знахідками. Так само легко і невимушено, як пейзажні композиції, звучать його портретні рішення. Навіть ранні автопортрети, створені у 1950-х рр., не несуть ознак того часу, вони практично не позначені специфічними вимогами, які ставило перед художниками радянське псевдокласичне мистецтво. Так, «Автопортрет», писаний у 1952 р., В. Забашта створив ще на початку свого творчого шляху. Твір з витягнутим вертикальним форматом, композиційно розділений на передній та задній плани. Таким чином, погоджені площини теплих і холодних тонів починають створювати картинний простір. Хоча роботу створив молодий художник, у ній відчувається тверда рука талановитого майстра. Автопортрет ніби виконаний на одному подиху, легко, без особливих зусиль. Все тут підпорядковано вимогам академічної грамоти: у теплій гамі виконана постать чоловіка та сам інтер'єр, а екстер'єр за вікном подано холодними тонами. У такий спосіб митець без додаткових уточнень, зберігаючи виразність палітри, організовує колірно-просторову глибинність картини. Передній план займає вагомість фігури чоловіка. Зосереджений погляд його темних, глибоко посаджених очей, стиснуті губи,

вольове підборіддя відображають впевненість та твердий характер. Біла сорочка аж світиться на тлі темно-коричневого піджака і краватки. Відблиск сонця залишає оранжевий слід на темному, ледь розбурханому волоссі. На сріблясто-зеленкаво-блакитному тлі вгадуються обриси жіночої фігури в одязі і капелюсі червоного кольору. Увесь образно-живописний лад, як бачимо по описові, вибудовується через колористичний задум. Живопис побудований на тонких нюансах світлотіні, фарби картини чисті, соковиті, а мазок лягає на полотно темпераментно і легко. Автопортрет світиться своєю внутрішньою силою, доброю енергією, активною життєвою позицією, що переконливо передається позою та вольовим поглядом митця.

Характерними прикладами ранніх творів можуть слугувати портрети дружини, до зображення якої митець упродовж життя звертається неодноразово. Так, твір Забашти «Портрет дружини» (1958) виконаний у дещо етюдній манері, зображений жіночий портрет на пленері. Він написаний у теплих тонах, які безумовно відповідають ставленню художника до моделі. Митець вніс багато теплого почуття, його авторська розповідь осяяна ліризмом, красою молодої жінки. Загальний колорит, м'яке, спокійне освітлення погідного літнього дня – все підкорено головній ідеї твору. Обличчя жінки повернуто у профіль, прописано легко, на одному подиху. На ньому вловлюється задум у лагідному погляді, очі примружені під сонячним промінням. Колір та тональна напруга обличчя гармоніює з активнішими відношеннями на зачісці.

У жанрі сюжетної картини можна відстежити те, як з часом змінюється живописна техніка Василя Забашти: від академічного малярства 1950-х років до експресіоністичного, темпераментного накладання кольорів і своєрідного фактурного «ліплення» пластичних форм у 1990-х – 2000-х роках. Так, зокрема у цілком академічній манері виконана композиція «С. Гулак-Артемівський і М. Глінка» (1950). Реалістично створені образи, характерні для мистецтва 1950-х років, передусім дуже переконливо передають епоху діяльності митців. Велику увагу зосереджує автор духовній суті портретованих. Колірна палітра полотна свідчить про максимальну сконцентрованість автора на складних психологічних портретах. Художник обирає суцільне спокійне тло у золотисто-коричневій гамі, роль рефлексів на якому відіграють золотаво-охристі та білі плями. Головною постаттю на багатофігурній композиції є образ С. Гулака-Артемівського. Основний акцент автор робить на світлоносній верхній частині образу – одухотворене обличчя з детально прописаними тонкими рисами. Яскраво-оранжевий колір піджака і білизна сорочки та жовто-охристий тон нотної партитури у правій руці відомого композитора і оперного співака передають мажорність кольорового строю всієї картині.

Зовсім інший емоційний настрій несе живописне полотно «У роки окупації» (1955). Картина розгортається у горизонтальному форматі, що дає автору розширити композиційний рух. Робота створена у подібній академічній живописній манері та відповідає тематиці тих часів, коли панування єдиного творчого методу, соціалістичного реалізму, залишалось усе ще безперечним. У

творі художник реалістично зобразив групу людей. За задумом, вони об'єднані спільними ідеями, ведуть активну підпільну діяльність. Загальний настрій передається тонально-приглушеними барвами. У колориті домінують м'які, брунатні та помаранчево-охристі тони із вкрапленням сірого, блакитного, зеленого. Група молодих людей зміщена у лівий бік, що дозволяє автору передати простір підпільної кімнати. На середньому плані картини стоїть молода дівчина, як стверджує сам автор, – Ляля Убийвовк. Її постать передає тривогу і настороженість. Не випадково колірно-тональна зав'язка зосереджена саме на цій фігурі – яскравим акцентом звучить біла вишивана сорочка та зелена спідниця й гарячі тілесні тони.

Розглянувши загальну структуру живописної спадщини В. Забашти, необхідно окреслити діапазон тем, який у художника сформувався в процесі еволюції його творчого мислення. Тематично-сміслові поле творчості митця органічно пов'язане з його індивідуальною біографією, з дією родинного генетичного начала. Зіставляючи жанри пейзажу, портрету, сюжетної картини та натюрморту, можна побачити органічний зв'язок кожної з цих ланок з його світоглядним фундаментом. Домінуюча частина творів розкриває збірний образ України: панорамні зображення ландшафту, мотиви традиційних сільських хат, оспіваних у народних піснях та творах Т. Шевченка, щемливі образи природи Наддніпрянщини. Деякі картини та етюди були виконані безпосередньо в знакових місцевостях Шевченкового краю, зокрема в Седневі, Качанівці та ін. Найбільше краєвидів створив у дорогому серцю селі Дешки. За два останні десятиліття В. Забашта виконав багато пейзажів з проникливою філософсько-сміисловою основою. Цій же парадигмі підпорядковані і портретні твори, психологічні або символічні образи носіїв української традиції, відомих сучасників, а також сюжетно-побутові композиції.

Підсумовуючи, необхідно зазначити, що за багато десятиліть життя у мистецтві та мистецькій педагогіці авторський творчий метод Василя Забашти еволюціонував, що посприяло збагаченню жанрово-тематичного спектру його живопису. Увесь професійний шлях художника був позначений етапами засвоєння засадничих принципів академічної традиції українського живопису та на цьому ґрунті вироблення індивідуальної формальної мови. В масштабах усього творчого життя В. Забашта створив власний образ Шевченківського краю та естетичну манеру українського пленеризму. Дистанціюючись від описового реалізму, художнику вдалося максимально виразно узагальнити й довести до знаковості символ української природи. Загалом формально-образна концепція Забашти стала новим явищем в українському образотворчому мистецтві періоду незалежності та в подальших роках її становлення.

Еволюція авторського творчого методу проявилася через динаміку пошуків індивідуальної манери письма, від усереднених академічних задач з реалістичним трактуванням форми через імпресіоністичну модель пленерного живопису до адаптованої щодо структури чуттєвості митця авторської редакції стилю, світлоколірної організації малярського середовища та ін. На сьогодні його творчий і педагогічний досвід залишається актуальним для молодих

поколінь художників. Власне професійне кредо Василь Іванович означив кількома влучними рядками: «Істинна творчість вимагає від художника повної самовіддачі, емоційної та духовної напруги. Вона здатна вивести його з душевної рівноваги, спричинитися навіть до фізичних мук. Але заразом – це велика насолода. Коли творчо натхненно працюю, заглиблююся у роздуми, коли живу мистецтвом і світом краси – я почуваюся щасливим» [1, 6]. Фактично вся тематично-жанрова структура творчості В. Забашти є доказом цілісності його естетичного і духовного світогляду, що актуалізує його методологію для сучасного мистецького процесу.

Наукова новизна дослідження виявляється через мистецьку інтерпретацію стилістичної манери на загальній структурі творчості В. Забашти, а також на еволюції авторського формально-образного мислення.

Висновки. Засоби створення художнього твору – це формально-образне мислення, яке відіграє надзвичайно велику роль в образотворчому мистецтві. Завдяки багатій колористичній основі стає можливою емоційна комунікація від авторського задуму до особистісного чуттєвого враження глядача. Імпресія його художніх творів вибудована на структурованій метафізичній основі. Дистанціюючись від описового реалізму, художнику вдалося максимально виразно узагальнити й довести до знаковості символ української природи. Загалом формально-образна концепція Забашти стала новим явищем в українському образотворчому мистецтві періоду незалежності та в подальших роках її становлення. Еволюція авторського творчого методу проявилася через динаміку пошуків індивідуальної манери письма, від усереднених академічних задач з реалістичним трактуванням форми через імпресіоністичну модель плернерного живопису до адаптованої щодо структури чуттєвості митця авторської редакції стилю та світлоколірної організації малярського середовища.

Література

1. Забашта Василь. Малярство: Альбом-каталог / Упорядники Р. Забашта, Г. Забашта. – К.: Майстерня книги, 2008. – 224 с.: іл.
2. Забашта В. Світ очима художника / Запис та упорядкування Л. Забашта / Василь Забашта. – К.: Майстерня книги, 2009. – 192 с.: іл.
3. Протас М. *Vivere memento* – пам'ятай, що живеш (До твор. портрета В. Забашти) / М. Протас, Р. Чумак // Студії мистецтвознавчі. Ч. 1. – К., 2004. – 84 с.

References

1. Zabashta Vasyl. Maliarstvo: Painting: Album directory. (2008). Kyiv: Maisternia knyhy [in Ukrainian].
2. Zabashta, V. (2009). The world through the eyes of an artist. Recording and streamlining. Kyiv: Maisternia knyhy [in Ukrainian].
3. Protas, M. & Chumak, R. (2004). *Vivere memento* – pamiatai scho zyvesh (By creative portrait V. Zabashty). Kyiv: Folklore and Ethnology. P. 1. [in Ukrainian].